

УПРАВЛІННЯ КУЛЬТУРИ ХАРКІВСЬКОЇ ОБЛАСНОЇ
ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ
ХАРКІВСЬКА ОБЛАСНА УНІВЕРСАЛЬНА НАУКОВА БІБЛІОТЕКА

МИХАЙЛО ГРУШЕВСЬКИЙ – ІСТОРИК І БУДІВНИЧИЙ НАЦІЇ

До 140- річчя від дня народження М. Грушевського

Методико-бібліографічні матеріали

Харків - 2006

“Михайло Грушевський – історик і будівничий нації”
(До 140- річчя від дня народження М.Грушевського)

“Я хочу жити, щоб працювати,
страждати і боротись разом з вами”.
М.Грушевський.

У кожного роду є свої історичні постаті першої величини, яких не в змозі прикрити пил віків. До таких велетнів української культури, політичної думки і дій останніх двох століть, безперечно, належали Тарас Шевченко, Іван Франко, Михайло Грушевський.

Ім'я Михайла Сергійовича Грушевського – це ім'я академіка Всеукраїнської Академії Наук, академіка Академії наук СРСР, колишнього голови Центральної Ради, славетного історика ХХ ст..

“Батько Грушевський” (так його називали за часів Центральної Ради) став одним з провідних діячів українського національного відродження в новітній історії України. Багатотомна його “Історія України – Руси” це унікальна пам'ятка української і всеслов'янської культури, невід'ємна складова світової культури взагалі. Неоцінима заслуга Грушевського перед українським народом полягає в тому, що він на величезному архівному матеріалі показав безперервність історії українського народу від часів Київської держави і донедавна, довів, що український народ, як і всі інші слов'янські народи, має своє власне коріння. Українська нація завжди зберігала свою національну культуру та історію. Загалом його перу належить майже дів тисячі праць, в яких історія України просліджується від найдавніших часів до проголошення Української Народної Республіки.

М.Грушевський був видатним організатором наукової справи на Україні. Він створив Українське наукове товариство в Києві. Редаговані ним різноманітні збірники та серійні видання складають золотий фонд української науки, насамперед історіографії.

М.С.Грушевський як політик пройшов шлях від засновника національно – демократичної партії Галичини і Товариства українських поступовців у Києві - до творця засад української незалежної держави, він був головою Центральної Ради. Його політичні погляди змінювались, але любов до свого народу і до історичної істини для нього завжди були вищим мірилом в науковій творчості і політичній діяльності.

В Україні перевидані найголовніші його наукові праці, ім'ям видатного вченого названі вулиці, академічний інститут. Премія його імені – одна з найпрестижніших у Національній Академії наук.

Цього року Україна святкує 140- річний ювілей від дня народження М.С.Грушевського, який 94 роки тому проголосив народження нової європейської держави – Української Народної республіки, і першим президентом якої його обрала Центральна Рада.

Мета видання – допомогти бібліотекам організувати широку популяризацію творчості М.С.Грушевського з нагоди його ювілею. З цією метою у бібліотеках необхідно організувати цикли книжково – ілюстративних виставок, тематичні полиці, відкриті перегляди літератури, літературні вечори, історичні читання, читацькі конференції під такими назвами:

“Українська ідея” М.Грушевського: історія і сучасність”;

“ Михайло Грушевський: життя і діяльність”;

“Із літературної спадщини”;

“Михайло Грушевський – історик і будівничий нації”;
“Політична і публіцистична діяльність М.С.Грушевського”;
“Великий українець” життя та діяльність М.С.Грушевського;
“Перший президент відновленої української держави”;
“Борець за незалежність України”;

До проведення масових заходів по відзначенню ювілею М.С.Грушевського бажано запрошувати істориків, вчених.

Додаток №1

“Українська ідея” М.Грушевського: історія і сучасність.
(книжкова виставка)

1. Перший президент відновленої української держави.

“Україна для мене найдорожча за все, і, можливо, тому я як стара людина, можу дивитися на життя України з історичної точки зору.”

М.Грушевський.

2. Запорука воскресіння.

“Його постать як політика ще за життя увійшла до історії, але й була, й буде живою та гігантська праця, яку виконав він для українського народу...”

О.Шульгін.

3. М.Грушевський і І.Франко.

“Не ридать, а здобувати,
Хоч синам, як не собі,
Кращу долю в боротьбі.”

І.Франко.

4. Через терни – в безсмертя.

“Нема долі у неволі:
і миле – не миле!
Або згинуть, або жити.
А скніти несила...”

М.Грушевський.

Додаток 2.

Михайло Грушевський: життя і діяльність.
(Сценарій літературного заходу на відзначення
140-річчя від дня народження історика,
державного діяча України, вченого, письменника.)

Ведуча (1). Досить широкою була географія проживання та діяльності М.Грушевського. Народився М.Грушевський у Холмі на Волині, дитинство провів на Кавказі, вищу освіту здобув у Києві, довгі роки викладав у Львові, виїжджаючи часто до міст Західної Європи та Росії, заслання відбував на Волзі та в Москві, на еміграції жив у Відні й Празі, помер у Кисловодську.

Ведуча (2). Михайло Грушевський походив з родини Грушів- Грушевських, що проживала в чигиринському повіті на Київщині. Вже за часи Богдана Хмельницького виступає військовий писар Іван Груша, „чоловік дуже освічений і розумний”, що часто бував у різних посольствах і на переговорах. Батько Михайла, Сергій Грушевський, був визначним педагогом, склав зразковий підручник церковно – слов’янської мови для школи. Він підтримував зв’язки з визначними українськими діячами і не шкодував грошей на громадські потреби. Свою приязнь до українства зумів він передати своїм дітям

Ведуча (1). Народився Михайло Грушевський 29 вересня 1866р. У місті Холмі. Через три роки батько переселився на Кавказ, жив то у Ставрополі, то на Владикавказі та займався там організацією шкільництва. Батько залюбки оповідав дітям про Україну, про українські звичаї, учив їх українських пісень, приказок, розказував їм українські казки. Малий Михайло, хоч і не бачив рідної землі, вже з дитинства вчився її любити й шанувати. Ті зацікавлення надзвичайно посилювалися внаслідок трьох поїздок в Україну за дитячого віку в село Сестринівка.

Читець:

“ Страшенно мріяв про неї й линув душею до неї цілими десятиліттями, бо то був одинокий пункт, де я міг зв’язуватися з українською стихією, дотикатися до української землі, до її природи, до її культури.”

М.Грушевський.

Ведуча (2). В гімназії Грушевський навчався в 1880-1886 роках у місті Тифлісі на Закавказзі. Належав до найкращих учнів і свого класу, і цілої гімназії. Наука не завдавала йому великого труда, він мав багато вільного часу читати й над прочитаним роздумувати. Як сам каже, „плавав у книжному морі та впивався ним”. Особливу радість справив йому батько тим, що почав передплачувати для нього „Київську Старовину”, науковий журнал, присвячений історії й літературі України.

Читець:

“Українське село, ліси, води, український народ, українська мова, все це ввірвалося в мою душу як якийсь інший, кращий світ, до котрого я міг тільки душею і мрією тягнутися, відраховуючи місяць за місяцем ті три роки, коли батьки мої могли повторити сю подорож”

М.Грушевський.

Ведуча (1). Скінчивши гімназію, Михайло вступив до університету св. Володимира в Києві на історико – філософський факультет. В університеті його керівником був славний український історик Володимир Антонович, під його доглядом вийшли і його перші праці з історії України. В 1887 році написав Грушевський працю про українські замки в XVI

столітті, в 1890 році вийшла велика книга „Історія Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV в.” – і за неї дістав золоту медаль та стипендію для дальших історичних дослідів.

Ведуча (2). В 1893 році Грушевський отримав науковий ступінь магістра історії. За кілька років із молодого, хоч дуже освіченого студента Грушевський став визначним ученим – істориком. Після закінчення університету, Грушевському запропонували викладати українську історію у Львівському університеті.

Читець:

“ Моєю мрією в тих часах стає зробитися українським літератором, видавцем і – ученим. Українознавство являється для мене будучою спеціальністю”

М.Грушевський.

Ведуча (1). З того часу Грушевський цілих 20 років, аж до вибуху світової війни, викладав історію України. Починав він її від найдавніших часів, від початку історичного життя на наших землях, і доводив до останніх століть. Українська молодь уперше могла почути наукові лекції, на яких учений, професор детально пояснював минуле рідної землі. Та найцінніше у викладах Грушевського було те, що всі події він оцінював із українського становища, що старався все пояснити розвиток нашого народу від найдавніших часів, що вмів піднести світлі хвилини в минулому України.

Читець:

“ Відколи українська нація почула себе після довгого занепаду нацією, - се вперше український професор оповідає українцям по – українському рідну історію. Ви перший матимете змогу будити українську національну свідомість вільним словом.”

О.Кониський.

Ведуча (2). В університеті Грушевський виступав сміливо й різко в обороні прав української мови й цим наклик на себе багато неприємностей і нападів вуличної преси. Та самою працею в університеті Грушевський не вдовольнявся. Йому до серця лежала українська наука, тому – то він почав організовувати наукове життя серед громадянства Галичини. Під редакцією Грушевського вийшло 120 книжок „Записок наукового Товариства ім. Шевченка”. Це видання розходилося не тільки серед українців, але йшло й до великих чужих бібліотек, до університетів та академій усіх культурних народів: і в Європі, і в Америці, і навіть у Австралії. Це було перше українське видання, що звернуло на Україну увагу цілого наукового світу.

Читець:

“...Спільною рисою для всього, чого торкалося перо М.С.Грушевського, є, на мою думку, ця глибока переконаність у правоті української справи, в досяжності й здійсненності основних завдань українського руху. До всіх питань він підходить як українець з погляду життєвих інтересів українських народних мас...”

С.О. Єфремов.

Ведуча (1). В 1989 році вийшов перший том великої „Історії України – Руси”. Це була перша національна історія України. Працював Грушевський над нею ціле своє життя, але таки не зміг її закінчити. Останній, десятий том „Історії України” вийшов у світ 1936 року, вже після смерті автора.

Ведуча (2). В 1897 році Грушевського було обрано головою наукового Товариства. Час його головування до світової війни 1914 року – це найсвітліша доба в розвитку Товариства. Грушевський виявився незвичайним керівником, адміністратором, умів знаходити для Товариства джерела доходів, організував друкарню, палітурню, розвинув книгарню наукового Товариства у велике підприємство. Бібліотека Товариства за його часів стала одною з найбільших у Львові і ввійшла у зв’язки з усіма культурними країнами. Він дав початок і для успішного розвитку музею. Він старався зробити з наукового Товариства наукове середовище на європейську міру.

Читець:

“Пам’ятаймо – ми репрезентуємо великий народ, і повинні репрезентувати його гідно, достойно...”

М.Грушевський.

Ведуча (1). В міру того, як росла серед цілого нашого народу пошана до Грушевського, ім’я його у ворогів нашого національного відродження ставало ненависним. Вони недаром зв’язували з цим ім’ям цілий український рух на Наддніпрянщині після 1905 року. В 1899 році Грушевський організував „Українську видавничу спілку”, що видала перед війною до 300 українських книжок. Це були твори найвизначніших українських письменників, переклади з чужих літератур, наукові твори своїх і чужих авторів.

Ведуча (2). Грушевський почав планову боротьбу проти обмежень української літератури. В 1903 році в Парижі він прочитав там курс лекцій історії України. З 1906 року в Києві починає виходити перенесений сюди „Літературно – науковий вісник”. В 1907 році в Києві Грушевського обрано головою українського наукового товариства. В той час виходить популярна історія України під назвою „Про старі часи на Україні”. В ті роки Грушевський підготував і випустив ілюстроване видання „Історії України”.

Ведуча (1). З початком першої світової війни видано таємний наказ обшукати Грушевського і без огляду на результати обшуку зі слати до Сибіру. У лютому 1915 року його висилають до Сибіру. Але російська Академія наук вступилася за українського вченого. Тоді замість Сибіру Грушевському призначили Симбірськ. Пізніше засланець переїхав до міста Казані, а врешті – до Москви, під нагляд поліції і позбавлення права педагогічної і іншої діяльності.

Ведуча (2). Волю дала лютнева революція. Пробудилася до самостійного життя й Україна. У Києві утворюється „Українська Центральна Рада”. Грушевський обраний головою Центральної Ради. На посаді голови Центральної Ради Грушевський пробув тринадцять місяців. Під проводом Грушевського Центральна Рада перетворилася в перший парламент України, а він став першим президентом Української Народної Республіки. Сам він так про це пише:

Читець:

„ Тяжке й відповідальне було те становище. Вороги українства, які й давніше пеклом на мене дихали, у своїм засліпленні вважали мене автором і українського руху, й винахідником української мови, тепер особливо всіли на мене зі своїми

лайками й прогнозами...”

Ведуча (1). В цей період Грушевський пише статті до газет і журналів, випустив брошури „Хто такі українці і чого вони хочуть”, „Звідки пішло українство”, „Якої ми хочемо автономії і федерації?”. 22 січня 1918 року Центральна Рада проголосила самостійність України. Цього більшовики не могли подарувати ні її голові, ні Центральній Раді. Більшовики спрямували свою артилерію на дім Грушевського. Згоріла тоді дорогоцінна бібліотека Грушевського, згоріла його велика збірка мистецьких творів і найцінніше з усього – невидані його рукописи.

Ведуча (2). Уряд переїхав на захід, Грушевський разом з ними. А в березні 1919 року виїхав до Галичини, пробув якийсь час у тодішній столиці Західної Облaсті Української Народної Республіки – в Станіславові, а звідтіль до Чехословаччини й осів у Празі. В липні 1923 року він писав:

Читець:

„ Я большевикам ніякий приятель, мало хто стільки потерпів від них, як я, і далі терплю: книги мої на Україні заборонені; транспорт книг моїх, висланих торік, більшовики переробили на картон, аби не дати їм розійтись”.

М.Грушевський.

Ведуча (1). В еміграції Грушевський розвинув знову широку літературну працю. Тут він видрукував і свій восьмий том „Історії України”, тут повиходили й інші його книжки з історії України новими виданнями. Тут він заснував Український соціологічний інститут, що мав займатися дослідом громадського життя. В Парижі вийшла французькою його „Історія України”, й „Короткий нарис українського письменства”. Взагалі Грушевський уже давно займався історією української літератури, а у Відні написав перші три томи цієї дуже важкої праці.

Ведуча (2). На чужині він не міг розгорнути такої широкої діяльності, до якої звик був на Україні. Він затужив за рідною землею, що для її добра поклав стільки зусиль. Грушевський уважно приглядався до будівництва Української Радянської Республіки, і в 1924 році, одержавши дозвіл на повернення, виїхав до Києва.

Ведуча (1). У своєму улюбленому Києві він розвинув знову широку наукову працю. Став членом Всеукраїнської Академії Наук, оживив її незвичайно своїми багатими задумами та цікавими планами. При Академії розмістив історичну секцію колишнього київського Українського Наукового Товариства, яке сам заснував і яке тепер увійшло в склад Академії. За якихось шість років історична секція української Академії наук випустила друком до 50 томів різних дуже вартих праць і видань.

Ведуча (2). Поза цією організаційною роботою академік Грушевський находив час продовжувати власні наукові праці. У Києві закінчив він і видав дев'ятий том великої „Історії України” – величезну книгу на 1600 сторінок. У цьому томі він закінчив історію Хмельниччини, найбільш бурхливої доби в нашому минулому. Одночасно продовжував він історію української літератури і довів її до п'ятого тому (до XVI віку). Не можна диву дивитися, де на всю цю роботу находив Грушевський час. Під його руками росла українська наука. У 1929 році його було обрано академіком Академії наук СРСР.

Ведуча (1). З 1930 року почалися переслідування громадських діячів, людей науки й письменства. У 1931 році Грушевський був звинувачений в антирадянській діяльності, заарештований, депортований до Москви, де жив під наглядом НКВС. Тут він старався вести дальші історичні розсліди в московських архівах, невтомно працював, писав, хоч творів його не друкували. Помер Грушевський 25 листопада 1934 року в Кисловодську, куди поїхав на лікування. Похований у Києві.

Ведуча (2). У некролозі, опублікованому в „Правді”, М.С. Грушевський названий одним з „...найвидатніших буржуазних істориків України”.

За що ми перед ним в боргу?,

В чому запорака його воскресіння ?

Ведуча (1). Першою й найважливішою його заслугою є те, що він дав нам повну історію України. Для її створення були використані величезні документальні матеріали архівів України, Росії, Польщі, Швеції, Туреччини. Ця праця мала велике політичне значення, оскільки Україна була розділена між австрійськими, польськими і російськими сусідами, реакційні кола яких не визнавали за українським народом права на існування як нації і права на свою мову і культуру. За своє життя Грушевський здійснив великі наукові дослідження, опублікував близько двох тисяч наукових і науково – популярних праць, публіцистичних статей.

Ведуча (2). Науково–педагогічна й публіцистична спадщина М.Грушевського не обмежується його капітальними працями, трактатами, статтями, численними курсами лекцій, які він читав з університетських кафедр. Дбаючи про поширення історичних знань, учений поряд з уже згадуваним вузівським підручником „Ілюстрована історія України”, написав ще й дві книжки для школярів. Перша з них – „Про старі часи на Україні”. Друга – „Історія України”, написана до програми вищих початкових шкіл і нижчих класів шкіл середніх - побачила світ 1920 року. Для селянства живо й дуже цікаво написана книжечка „Про старі часи на Україні”.

Ведуча (1). Але Грушевський не тільки писав історичні праці, але й сам, робив історію, - він був творцем українського життя. Мало в нас було організаторів і діячів такої міри як Грушевський. Для України він дав незвичайно багато: розвинув українську науку до європейського рівня, поширив нові думки, наблизив нас до західної культури, і надихнув громадянство новим духом, новим життям.

Список літератури

1. Грушевський М.С. Твори. У 50 т.- Львів: Світ, 2002.- Т. 2.-650 с.
2. Грушевський М.С. Всесвітня історія в короткім огляді: У 6 ч.- К.: Українознавство, 1996.
3. Грушевський М.С. Духовна Україна: Збірка творів. - К.: Либідь, 1994.- 560 с.
4. Грушевський М.С. Із літературної спадщини. - Нью – Йорк; К., 2000.- 416 с.
5. Грушевський М.С. Ілюстрована історія України. - К.: Наук. думка, 1992.- 543 с.
6. Грушевський М.С. Історія України, приладжена до програми початкових і нижчих класів шкіл середніх. - К.: Видав. Дім. “КМ Академія”, 1994.- 256 с.
7. Грушевський М.С. Історія України - Руси: В 2т., 12 кн. – К.: Наук. думка, 1992.- Т.2.- 633 с.
8. Грушевський М.С. Нарис історії Київської землі від смерті Ярослава до кінця XIV сторіччя. - К.: Наук. думка, 1991.- 560 с.- (Пам’ятки історичної думки).
9. Грушевський М.С. Про старі часи на Україні: Коротка історія України.-К.: Обереги, 1991.- 104 с.
10. Верстюк В.Ф. М.С. Грушевський: Коротка хроніка життя та діяльності / Верстюк В.Ф., Пиріг Р.Я. - К.: Либідь, 1996.- 144 с.
11. Верстюк В.Ф. Діячі Української Центральної Ради: біопр. Довідник / Верстюк В.Ф., Осташко Т.- К.: Наук. думка, 1998.- 254 с.
12. Пристайко В. Михайло Грушевський. Трагічне десятиліття: 1924-1934 / Пристайко В., Шаповал Ю. - К.:Україна,1996.- 335 с.
13. Винар Л. Михайло Грушевський – історик і будівничий нації: Статті і матеріали.- К.; Нью – Йорк. Торонто, 1995.-304 с.

14. Великий українець: Матеріали з життя та діяльності М.С.Грушевського.- К., 1992.- 551с.
15. Шевчук Г. Сестринівка “Мала Батьківщина”: Про увічнення пам’яті держ. діяча і вченого // Шлях перемоги. - 2005.-13 лип. - С.15
16. Марочко В. Михайло Грушевський: невідомі листи першого Президента України: (Період 1917-1920 рр.) // Слово Просвіти.- 2004.- 21- 27 жов.- С.10
17. Жуковський А. Політична і публіцистична діяльність М.С.Грушевського на еміграції 1919-1924рр. // Укр.іст.журн.- 2002.- №1.- С.96-125
18. Владовська Т. Видавнича діяльність М. Грушевського // Дивослово.-2001.-№2.- С.22-23
19. Бузина О. Михайло Грушевський: “Я не належу к породе героев» // Киев.ведомости.- 2000.- 4марта.- С.18